

Ruigpootuilen *Aegolius funereus* in Drentse boswachterijen na 1980

Hans Hasper en Willem van Manen

Na de vette jaren zeventig braken voor Ruigpootuilen in Drenthe magere jaren aan. In de periode 1980-94 werden alleen in 1987 en 1994 Ruigpootuilen gehoord. In 1987 ging het om twee mannetjes in Boswachterij Grolloo, in 1994 om één mannetje in Boswachterij Hooghalen en één mannetje in Boswachterij Grolloo. Een broedgeval werd niet vastgesteld.

Het eerste broedgeval van de Ruigpootuil werd in Drenthe in 1971 vastgesteld in Boswachterij Gieten. Daarna werden territoria ontdekt in de aangrenzende boswachterijen Borger, Grolloo, Schoonloo en Exloo (Boerma *et al.* 1987). Of hier sprake was van een uitbreiding of een toename van het aantal territoria is onduidelijk, omdat de soort pas na 1972 enige aandacht kreeg. Uit navraag bij de auteurs van bovengenoemd artikel bleek bovendien dat er in de jaren zeventig geen systematische of vlakdekkende inventarisaties waren uitgevoerd. De betrouwbaarheid van de aantallen die worden opgegeven voor de periode 1973-1976, is daarom twijfelachtig (van Dijk & van Os 1982). Na 1976 nam het aantal waarnemingen van roepende mannetjes af en in 1981 werd geen zekere waarneming meer gedaan (Boerma *et al.* 1987). Vrijwel alle Drentse ruigpootuilwaarnemingen stammen uit de boswachterijen in NO-Drenthe. In dit artikel wordt een overzicht gegeven van inventarisaties in de boswachterijen Gieten, Borger, Hooghalen, Grolloo en Schoonloo en van de waarnemingen die sinds 1981 werden gedaan.

Gebied en werkwijze

De Drentse boswachterijen Gieten, Borger, Hooghalen, Grolloo en Schoonloo hebben een gezamenlijk oppervlak van 6304 ha. Ze zijn aangeplant vanaf de jaren twintig en bestaan voor het grootste deel uit produktiebos van Japanse lariks, fijnspar, douglas en in mindere mate grove den. Hier en daar is eik of beuk bijgemengd. Plaatselijk komen open plekken voor, zoals heidevelden, vennen en enclaves grasland.

Een aantal boswachterijen is in de loop van de jaren tachtig geïnventariseerd door medewerkers van de Provincie Drenthe: Boswachterij Borger in 1982, Schoonloo in 1987, Grolloo in 1988 en Hooghalen 1989 (Bijlsma & Grotenhuis 1982, Wessels & Bijlsma 1987, Bijlsma & Wessels 1989, Wessels & van Manen 1990). Willem van Manen inventariseerde Boswachterij Hooghalen in 1987 en 1988 en Boswachterij Grolloo in 1987.

In de vroege jaren negentig werden achtereenvolgens in Boswachterij Gieten (1990) en Borger (1992) broedvogelinventarisaties uitgevoerd door SOVON in opdracht van Staatsbosbeheer (van Manen 1990, 1992).

Bij al deze inventarisaties werd de uitgebreide territoriumkartering toegepast (Hustings *et al.* 1985) en werd getracht Ruigpootuilen te activeren met behulp van een cassette recorder.

In 1993 besloten Matthijs Smaal en Willem van Manen systematisch Ruigpootuilen te gaan inventariseren in de boswachterijen Gieten, Borger, Hooghalen, Grolloo en Schoonloo. In 1994 werden zij bijgestaan door Marnix ter Beek, Serge ter Beek, Roelof Drenthen, Hans Hasper, René Meek en Cornelis Toxopeus. Daarbij werden de boswachterijen van januari tot en met maart op gestandaardiseerde wijze onderzocht (Tabel 1). De inventarisaties werden enkele uren

na zonsondergang op avonden met weinig of geen wind en een heldere hemel uitgevoerd. Er werd een vast traject aangehouden en op vaste punten werd de roep van de Ruigpootuil nagebootst. Het nabootsten geschiedde met gevouwen handen of met het mondstuk van een blokfluit. De route werd meestal per fiets en soms met de auto afgelegd. Nadat de roep was nagebootst, werd enkele minuten gewacht op respons.

Tabel 1. Intensiteit van de inventarisatie per boswachterij per jaar.
Census intensity per year and per forestry.

Boswachterij <i>Forestry</i>	Gieten	Borger	Hooghalen	Grollo	Schoonloo
Oppervlakte <i>Area</i> (ha)	1111	1261	1274	1225	1433
Aantal oproeppunten <i>No. of stops</i>	15	14	21	14	16
Langte route <i>Length of route</i> (km)	14.2	16.4	18.7	12.2	14.6
Aantal rondes in 1993 <i>No. of visits</i>	1	1	1	2	2
Aantal minuten in 1993 <i>No. of minutes</i>	135	120	180	250	255
Aantal rondes in 1994 <i>No. of visits</i>	2	2	2	3	1
Aantal minuten in 1994 <i>No. of minutes</i>	280	255	390	435	105

Resultaten

In de periode 1980-89 werd op 10 april 1987 in Boswachterij Grollo een roepende Ruigpootuil ontdekt in vak 34. Dit roepende mannetje werd daarna door meerdere personen gehoord. Door Rob Bijlsma, Henk Wessels en Wim Mullié werd op 30 april bovendien een tweede exemplaar gehoord in de buurt van vak 61, tegelijk met het exemplaar van vak 34.

De periode 1990-94

Aleen in 1994 werden Ruigpootuilen gehoord: één in Hooghalen en één in Grollo. De waarnemingen worden hieronder uitgebreider beschreven.

Hooghalen: op 18 februari werd om 21.25u een roepend mannetje gehoord in vak 76. Waarschijnlijk reageerde de vogel op de nabootsing. Hij riep ongeveer tien keer, nogal aarzelend maar onmiskenbaar. Het biotoop ter plekke bestaat uit een stuifzandbebossing met grove den en zomereik uit 1927. Aanwezige holtes leken alle aan de kleine kant (ingerotte gaten van Grote Bonte Specht *Dendrocopos major*).

Op 25 februari werd een nestkast opgehangen in vak 76. Op dezelfde avond reageerde een Ruigpootuil tussen 19.00 en 19.10u enkele malen met een steenuilachtig 'oet' op de nabootsing van de zang. Ditmaal riep de vogel vanuit vak 77, c. 150 m verwijderd van de eerste waarneming. Het biotoop bestaat hier uit 44-jarige fijnspar en sitka.

Op 27 maart en op 30 mei werden geen Ruigpootuilen in de omgeving van de vakken 76 en 77 waargenomen. De nestkast bleef onbezet.

Grollo: op 11 maart werd om 22.40u een zingend mannetje gehoord in de vakken 100 en 104. De vogel zong een kwartier lang fanatiek vanuit de boomtoppen. Vak 100 is een perceel jonge fijnspar, gemengd met sitka met een leeftijd van 20 jaar. In vak 104 en in het aangrenzende vak 105 staat 60 jaar oude lariks, gemengd met beuk. In de beuken zitten meerdere holen van Zwarte Specht *Dryocopus martius*. Door de aanwezigheid van de spechteholen leek het ons overbodig een nestkast op te hangen.

Op 12 en 21 maart reageerde de uil niet op de nabootsing. Op 12 mei werden twaalf spechteholen binnen een straal van 300 m rond de roeppost gecontroleerd. Daarvan bleken er

vier slechts een begin van een hol te bevatten, in vier andere stond water, in één hol zat een Holenduif *Columba oenas*, in twee holen zat niets en in één ondiep hol lag een dwarsgestreept veertje, mogelijk een borst- of buikveer van een Ruigpootuil. Op 27 mei werden evenmin (jonge) Ruigpootuilen gehoord.

Discussie

De enige piek in het voorkomen van de Ruigpootuil in Drenthe viel halverwege de jaren zeventig. Sinds het eind van de jaren zeventig is het aanmodderen geblazen. Het is aannemelijk dat het wel en wee van Drentse Ruigpootuilen direct te maken heeft met de ontwikkelingen in Duitsland. In Duitsland is bekend dat -volgens op een succesvol broedseizoen- jonge Ruigpootuilen geneigd zijn zich over de wijde omtrek te verspreiden, zonder daarbij een vaste trekrichting aan te houden (Epple 1987). Deze dispersie is het meest uitgesproken als een goed broedseizoen wordt gevolgd door afnemende prooidieraantallen. Onder die omstandigheden vond Schwerdtfeger (1991) in de westelijke Harz dat tot 40% van de vrouwtjes en tot 25% van de mannetjes emigreerde. In Scandinavië verplaatsten volwassen vrouwtjes zich over afstanden tot 510 km (Wallin & Andersson 1981) en 500 km (Korpimäki 1988), in Duitsland tot 341 km (Schwerdtfeger 1993). Het dichtstbijzijnde reguliere verspreidingsgebied van de Ruigpootuil in Niedersachsen ligt ongeveer op 200 km van de Drentse boswachterijen. Voor een beetje Ruigpootuil is dit een peuleschil.

Wat gebeurde er de afgelopen decennia met Ruigpootuilen in onze buurlanden? In West-Sauerland is de soort sinds de jaren zeventig sterk in aantal toegenomen, en wel van 1 paar in 1972-74 tot 29 paren in 1991 (Nockemann & Pfennig 1991, Pfennig 1992). De tellingen in de Harz, NO-Beieren, Zuid-Westfalen, ZO-Niedersachsen beslaan een te korte periode om uitspraken te doen, maar niets duidt hier op een afname (Schwerdtfeger 1993, Haase 1992). Aantalstoenames kunnen zijn versterkt door het op grote schaal ophangen van nestkasten, vooral indien de vliegopening klein is gehouden (tegen Bosuil *Strix aluco*) en anti-martermatregelen zijn genomen (Epple 1987).

In België werd de Ruigpootuil aan het begin van de jaren zestig als broedvogel ontdekt. De soort nam eerst gestaag toe, gevolgd door een sterke afname halverwege de jaren zeventig. Sinds 1985 worden nestkasten opgehangen en wordt de Ruigpootuil intensief beschermd. De populatie groeide vervolgens van drie paar in 1986 tot 50-90 broedsels in latere jaren, afhankelijk van het voedselaanbod (Robbrecht 1992).

Zowel in België als Duitsland zijn positieve resultaten bereikt door het ophangen van nestkasten. In Boswachterij Gieten zijn aan het begin van de jaren zeventig eveneens nestkasten opgehangen. Deze bleven onbezet. Als reden hiervoor werd verondersteld dat de nestopening (65 mm in plaats van 75 mm) wellicht te klein was (Boerma *et al.* 1987). Het is de vraag of dat de reden is geweest. Met een schedelbreedte van ongeveer 42 mm (Glutz von Blotzheim & Bauer 1980) vallen zelfs holtes met een kleinere diameter dan 65 mm binnen de gebruikersmogelijkheden van Ruigpootuilen.

Weinig wijst er tot nu toe op dat de Drentse aantalsontwikkeling synchroon loopt met die in onze buurlanden. De afname in de Ardennen vond bijvoorbeeld eerder plaats. Met de aantalstoename in Duitsland en België ligt het volgens ons voor de hand dat dit vroeg of laat merkbaar moet worden in Drenthe, eens te meer omdat Ruigpootuilen er niet voor terugdeinzen grote afstanden af te leggen. Wij blijven dus inventariseren.

Summary: Tengmalm's Owls *Aegolius funereus* in forestries of Drenthe after 1980

Singing Tengmalm's Owls were a regular feature of State Forestries in the province of Drenthe in the 1970s (Boerma *et al.* 1987). Despite systematic surveys, very few Tengmalm's

Owls were registered in these forests since 1980. Two singing males were heard in 1987 in State Forestry Grollooloo and one singing male in 1994 in State Forestries Hooghalen and Grollooloo each. Breeding was not recorded. Given the increase in German and Belgian populations in the 1980s (the nearest at 200 km from Drenthe), successful settlement in Drenthe's forests is to be awaited.

Literatuur

- Bijlsma R.G. & Grotenhuis J. 1982. Broedvogelinventarisatie NO-Drenthe 1982. Rapport PPD van Drenthe, Assen.
- Bijlsma R.G. & Wessels H. 1989. Broedvogelinventarisatie zuidelijk Midden-Drenthe en Boswachterij Grollooloo 1988. Rapport PPD van Drenthe, Assen.
- Boerma E., Groen L.G., Voous K.H. & Wight H.J. 1987. Eerste Ruigpootuilen *Aegolius funereus* in Nederland. Limosa 60: 1-8.
- van Dijk A.J. & van Os B.L.J. 1982. Vogels van Drenthe. Van Gorcum, Assen.
- Eppele W. 1987. Rauhfußkauz *Aegolius funereus* (Linné, 1758). In: Hölzinger J. (red.), Die Vögel Baden-Württembergs, Band 1: Gefährdung und Schutz; Teil 2: Artenschutzprogramm Baden-Württemberg Artenhilfsprogramme. Avifauna Bad.-Württ. 1.2: 1101-1107.
- Glutz von Blotzheim U.N. & Bauer K.M. 1980. Handbuch der Vögel Mitteleuropas, Bd. 9. Akademische Verlagsgesellschaft, Wiesbaden.
- Haase W. 1992. Von Rauhfußkauz *Aegolius funereus* im Bramwald und im niedersächsischen Kaufunger Wald zwischen 1985 und 1991. Vogelk. Ber. Nieders. 24: 46-51.
- Hustings M.F.H., Kwak R.G.M., Opdam P.F.M. & Reijnen M.J.S.M. (red.) 1985. Vogelinventarisatie. Pudoc, Wageningen/Nederlandse Vereniging tot bescherming van Vogels, Zeist.
- Korpimäki E. 1988. Effects of territory quality on occupancy, breeding performance and breeding dispersal in Tengmalm's Owl. J. Anim. Ecol. 57: 97-108.
- van Manen W. 1990. Broedvogels van Boswachterij Gieten 1990. SOVON-rapport 90/17. SOVON, Beek-Ubbergen.
- van Manen W. 1992. Broedvogels van Boswachterij Borger in 1992. SOVON-rapport 92/18. SOVON, Beek-Ubbergen.
- Nockemann C. & Pfennig H.G. 1991. Bestandsentwicklung des Rauhfußkauzes (*Aegolius funereus*) im Ebbegebirge und Analyse seiner Kleinsäugerbeute. Charadrius 27: 205-214.
- Pfennig H.G. 1992. Extrem hohe Siedlungsdichte des Rauhfußkauzes (*Aegolius funereus*) 1991 im Ebbegebirge. Charadrius 28: 149-150.
- Robbrecht G. 1992. Evolutie en statuut van de Ruigpootuil in België. Vlaamse Ornithologische Studiedag 4. Roofvogels. Abstracts: 12.
- Schwerdtfeger O. 1991. Altersstruktur und Populationsdynamik beim Rauhfußkauz *Aegolius funereus*. Populationsökologie Greifvögel- u. Eulenarten 2: 493-506.
- Schwerdtfeger O. 1993. Ein Invasionsjahr des Rauhfußkauzes (*Aegolius funereus*) im Harz - eine populationsökologische Analyse und ihre Konsequenzen für den Artenschutz. Ökol. Vögel 15: 121-136.
- Wallin K. & Andersson M. 1981. Adult nomadism in Tengmalm's Owl *Aegolius funereus*. Ornis Scand. 12: 125-126.
- Wessels H. & Bijlsma R. 1987. Broedvogelinventarisatie Noord-Drenthe en Boswachterij Schoonloo 1987. Rapport PPD van Drenthe, Assen.
- Wessels H. & van Manen W. 1990. Broedvogelinventarisatie noordelijk Midden-Drenthe 1989. Rapport Provincie Drenthe, Assen.

Adressen:

Hans Hasper, Dotterbloemstraat 151, 9404 GK Assen
 Willem van Manen, Muddegoorn 80, 9403 NL Assen